
ФОНЕТИЧНА, ЛЕКСИЧНА ТА ГРАМАТИЧНА СИСТЕМИ МОВИ ТА МЕТОДИ ЇХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отримано: 19 липня 2023 р.

Прорецензовано: 14 серпня 2023 р.

Прийнято до друку: 18 серпня 2023 р.

e-mail: elasson@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-4954-4254>

e-mail: mhnatyshak@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-6764-6147>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-18(86)-57-62

Глушенко Л. М., Цупер М. Ю. Мовні засоби та механізм компенсації еліптичного простого дієслівного присудка у тексті трагедії Софокла «Едіп в Колоні». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого: Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 18(86). С. 57–62.

УДК: 821.14(100)'02.09

Глушенко Ліна Михайлівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Львівський національний університет імені Івана Франка
Цупер Марта Юрївна,
викладач,

Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького

МОВНІ ЗАСОБИ ТА МЕХАНІЗМ КОМПЕНСАЦІЇ ЕЛІПТИЧНОГО ПРОСТОГО ДІЄСЛІВНОГО ПРИСУДКА У ТЕКСТІ ТРАГЕДІЇ СОФОКЛА «ЕДІП В КОЛОНІ»

У статті висвітлено мовні засоби та механізм компенсації еліптичного простого дієслівного присудка в тексті трагедії Софокла «Едіп в Колоні». Визначено граматичні форми пропущених присудків, серед яких домінують форми першої та другої особи однини дійсного способу теперішнього часу та аориста. Виявлено, що у більшості випадків елімінації підлягають дієслова на позначення дії, зокрема переміщення, інтелектуальної та мовленнєвої діяльності. Встановлено, що еліптичні присудки переважно реконструюються на основі їхнього вживання у попередньому контексті. На підставі різних типів синтаксичних зв'язків було ідентифіковано компенсаторні засоби еліптичних одиниць та доведено, що для ідентифікації визначальним є підрядний прислівний зв'язок (79%), особливо керування (69%), при якому в результаті еліпсису акцент зміщується на прями та непрямі додатки, виражені здебільшого синтаксичними одиницями-конструкціями. Запропоновано трактувати механізм компенсації як сукупність доцільних кроків, спрямованих на визначення з мовної ситуації діалогічної комунікації, з контексту чи конструкції речення еліптичної одиниці, її синтаксичної валентності, яка через підрядний прислівний чи предикативний синтаксичний зв'язок зумовлює ідентифікацію потрібної компенсаторної одиниці. Через невживання простих предикатів та зміщення логічного наголосу на інші члени речення автор привертає увагу до зображення релігійних обрядів, конкретизує діючі особи та родинні зв'язки між ними, обґрунтовує причини їхніх дій, вчинків чи стану, з'ясовує їхнє пересування, способи сприйняття оточуючої дійсності, демонструє їхні емоції, наголошуючи на вагомій для змісту інформації.

Ключові слова: еліпсис, простий дієслівний присудок, компенсація, мінімальна синтаксична одиниця, синтаксична одиниця-конструкція, зміщення логічного акценту, синтаксичний зв'язок.

Lina Hlushchenko,
PhD in Philological Sciences, Associate Professor,
Ivan Franko National University of Lviv
Marta Tsuper,
lecturer,
Danylo Halytsky Lviv National Medical University

LINGUISTIC MEANS AND COMPENSATION MECHANISM OF ELLIPSIS OF SIMPLE VERBAL PREDICATE IN THE TEXT OF SOPHOCLES' TRAGEDY "OEDIPUS AT COLONUS"

The article highlights linguistic means and the compensation mechanism of ellipsis of simple verbal predicate in the text of Sophocles' tragedy «Oedipus at Colonus». The grammatical forms of the omitted predicates are determined, among which the forms of the first and second person singular of the present tense and the aorist dominate. It was found that in most cases, verbs denoting action, in particular movement, intellectual and speech activity, are subject to elimination. It is established that elliptical predicates are mostly reconstructed on the basis of their use in the previous context. On the basis of different types of syntactic connections, the compensatory means of elliptical units were identified. It was proved that the subordinate adverbial connection (79%), especially word control (69%), when the emphasis shifts to direct and indirect objects as a result of ellipsis, is decisive for distinguishing the compensatory units expressed mostly by syntactic units-constructions.. It is proposed to interpret the mechanism of compensation as a set of expedient steps aimed at determining of the

elliptical unit, its syntactic valency, which, through subordinate adverbial or predicative syntactic connections, determines the identification of the required compensatory unit from the linguistic situation of dialogical communication, from the context or construction of the sentence. By not using simple predicates and shifting the logical emphasis to other members of the sentence, the author draws attention to the depiction of religious rites, specifies the actors and family ties between them, substantiates the reasons for their actions, deeds or state, elucidates their movements, ways of perceiving the surrounding reality, shows their emotions, emphasizing the information that is more important for the content.

Keywords: *ellipsis, simple verbal predicate, compensation, minimal syntactic unit, syntactic unit-construction, logical accent shift, syntactic relation.*

Актуальність дослідження. Проблематика еліпсису, яка відноситься до такого напрямку сучасного мовознавства, як комунікативна лінгвістика, завжди викликала інтерес лінгвістів. У дисертаціях та статтях наводяться визначення еліпсису, класифікації еліптичних виразів, досліджуються їх структурно-граматичні та стилістичні особливості. Проте більшість досліджень виконано на матеріалі сучасних мов: англійської, французької, німецької. Дослідники розглядають роль еліпсису при синтаксичній компресії, типологію еліптичних конструкцій, зокрема речень із пропущеним предикатом, синтаксис еліптичних речень та функціонування еліптичних конструкцій у кіно та у науково-технічних текстах (Лаухіна, Паладьєва, 2020; Оробінська, 2021; Підгірна, 2015; Гедерим, Глінка, 2020). У давньогрецькій мові дана проблематика повною мірою не вивчена, хоча автори граматики та коментатори давньогрецьких текстів звертають увагу на явище еліпсису (Славятинська, 2003; Звонська-Денисюк, 1997; Schwyzer, 1950; Schneidewin, 1870; Καρπαναγιώτης 1902; Μπάζου, 2000). При цьому дослідники залишають поза увагою засоби компенсації редукованих конструкцій, адже внаслідок еліпсису відбувається перерозподіл інформації, тобто зміщення логічного наголосу на важливіші компоненти висловлювання, виражені різноструктурними членами речення та пов'язані з еліптованими елементами різними типами синтаксичних зв'язків. Тобто, порушена проблема лежить і у площині проблематики функціонально-семантичного синтаксису.

Еліпсис є невід'ємною рисою діалогічного мовлення. Це пов'язано з тим, що за допомогою подібної словесної конфігурації передається швидка зміна подій, дії, загальна динаміка сцени, напружений психологічний стан персонажів. Однією з головних ознак розмовної мови, зауважує Л. Байдак, є, з одного боку, бажання мовця коротко передати інформацію, з іншого, прагнення максимальної концентрації цієї інформації у висловлюванні, внаслідок чого усе, що є зайвим, повторюваним чи неважливим, пропускається (Байдак, 2007). Співрозмовники намагаються висловлюватися лаконічно, пропускаючи все, що визначається обстановкою мовної ситуації та заощаджуючи мовні засоби (Лаухіна, Паладьєва, 2020). Відомо, що серед авторів давньогрецької літератури особлива заслуга у розширенні обсягу діалогічних партій трагедій належить саме Софоклу, який збільшив кількість акторів до трьох та надав діалогу більшої жвавості та гнучкості, відкривши нові можливості для глибшого розкриття характеру дійової особи.

Здійснюючи комплексне дослідження засобів компенсації еліпсису в давньогрецькій мові, в попередніх статтях ми розглянули роль синтаксичних зв'язків при ідентифікації компенсаторних елементів (Гнатишак, 2016) та засоби компенсації еліпсису простого дієслівного присудка у текстах трагедій «Цар Едіп» та «Антигона», які входять до складу фіванського циклу (Гнатишак, 2014). **Метою** цієї роботи є виявити весь діапазон засобів та механізм компенсації еліптованого простого дієслівного присудка (далі ПДП) як елементарної синтаксеми в тексті трагедії Софокла «Едіп в Колоні». **Об'єктом** дослідження є еліптовані прості предикати та їх різноструктурні синтаксеми-компенсатори в діалогічних партіях аналізованої трагедії, а **предметом** – структурно-граматичні та семантико-синтаксичні відношення між еліптичними та компенсаторними одиницями, особливості перерозподілу смислової інформації між ними у ситуативному діалогічному мовленні, спосіб реконструкції еліптичних одиниць, роль певних типів синтаксичних зв'язків для ідентифікації компенсаторних засобів.

Основною синтаксичною одиницею, за визначенням українського вченого І. Вихованця (1993), є речення, яке ділиться в плані актуального членування на «дане» (тему, вихідне у виразі) та «нове» (рему, головне, комунікативний центр у висловлюванні). Для акцентування реми у висловлюванні використовуються різні способи вираження, до яких належить і логічний (фразовий) наголос. Він є універсальним засобом виділення комунікативного центру висловлювання в усному мовленні. Його універсальність полягає в тому, що воно забезпечує зосередження уваги на найголовнішому у реченні, незалежно від порядку слів. До специфічних синтаксичних конструкцій як засобів виділення комунікативного центру висловлювання належать неповні речення, у яких пропускаються компоненти з меншим смисловим навантаженням. Особливо чітко виділяється рема у неповних реченнях з діалогічних єдностей (Вихованець, 1993).

Оскільки еліптуватися в реченні можуть різноструктурні одиниці у функціях різних членів речення, виникає питання про типи синтаксичних одиниць. Серед синтаксичних одиниць І. Вихованець виділяє, з одного боку, мінімальну синтаксичну одиницю, яка функціонує як компонент речення чи словосполучення, а з іншого боку, синтаксичні одиниці-конструкції – речення та словосполучення, в яких присутня мінімальна синтаксична одиниця (Вихованець, 2002: 71).

У синтаксичних одиницях-конструкціях (реченнях і словосполученнях) виділяють як правило такі основні типи синтаксичних зв'язків: предикативний (далі ПрСЗ), підрядний (далі ПСЗ) та сурядний. Так, предикативний зв'язок виникає між підметом і присудком і формує структурну основу простого речення. Визначальною і регулярною формою предикативного зв'язку є координація, при якій форми підмета і присудка взаємозумовлюються (Загнітко, Миронова, 2013: 16).

Підрядний зв'язок – це зв'язок залежного і опорного компонентів у реченні чи словосполученні. А. Загнітко та Г. Миронова (2013) поділяє підрядний зв'язок поділяють на підрядний прислівний та підрядний детермінантний. Специфіка того чи іншого способу вираження прислівного підрядного зв'язку зумовлюється в основному не головним, а залежним від нього компонентом, його граматичним оформленням. Виділяють такі три типи підрядного зв'язку як узгодження, керування і прилягання (Загнітко, Миронова, 2013: 13). Оскільки для встановлення компенсаторних елементів актуальні лише перші два типи прислівного синтаксичного зв'язку, сурядний не розглядаємо. Детермінантний зв'язок полягає у приєднанні підрядної предикативної частини за смислом (Загнітко, Миронова, 2013: 17). Але серед аналізованих прикладів випадків з детермінантним ПСЗ нами не засвідчено.

Відповідно, аналіз здійснюється за такою схемою: визначається граматична форма та семантика еліптичного ПДП, компенсаторна одиниця, її структурно-граматичні особливості (синтаксична функція та вид синтаксеми), тип синтаксичного

зв'язку між еліптичною та компенсаторною одиницею, а також результат перерозподілу смислової інформації в певній мовленнєвій ситуації.

Розглянемо спершу механізм встановлення компенсаторних елементів за допомогою прислівного ПСЗ у формі **прилягання**, для якого характерним є поєднання форми залежного компонента з головним тільки за змістом. При цьому, як зазначають А. Загітко та Г. Миронова (2013), залежне слово може виражатися незмінними формами – інфінітивами, прислівниками, дієприслівниками, а також певними відмінковими чи прийменниково-відмінковими формами у таких вторинних функціях, як атрибутивна та обставинна. Так, у репліці чужинця із попереднього висловлювання Едіпа реконструюємо форму третьої особи множини теперішнього часу *ναίουσι* (від дієслова існування *ναίω*): *ΟΙ ἢ γὰρ τινες ναίουσι τοῦσδε τοὺς τόπους;* (О. С. 64) – *чи хтось проживає у цих місцях? ЭЕ και κάρτα [ναίουσι]... (О. С. 65) – “звісно [проживають]...”* Тут компенсаторною одиницею виступає обставина – прислівник у значенні стверджувальної частки *κάρτα*, яким чужинець запевняє, що дана територія є заселеною. Подібний приклад компенсації, але при дієслові на позначення переміщення *ἐλεύσεται*, спостерігаємо у висловлюванні хору (О. С. 301).

У контра-репліці Едіпа: *ΟΙ ποῦ ποῦ [εἰσορᾶς]; τί φής; πῶς εἶπας;* (О. С. 1099) – “де, де [бачиш]? Що кажеш? Як ти сказав?” – пропускається форма другої особи однини теперішнього часу дієслова візуального сприйняття *εἰσορᾶς*, яке фігурує у попередньому висловлюванні хору у першій особі однини: *ΧΟ ... τὰς κόρας γὰρ εἰσορῶ τάσδ' ἄσπον ἀβθίς ὧδε προπολομένης* (О. С. 1097-1098) – “бо я бачу дівчат, які наближаються”. Внаслідок редукції ПДП логічно увиразнюється обставина місця у формі питального прислівника *ποῦ* з метою встановлення місця знаходження дочок Едіпа.

Креонт, спростовуючи твердження хору, що він не посміє схопити Едіпа, не вживає ПДП у другій особі однини, на що на основі синтаксичного паралелізму вказує форма опатива *ἂν εἰδείη* (від дієслова інтелектуальної діяльності *οἶδα*): *ΚΡ Ζεύς γ' ἂν εἰδείη, σὸ δ' οὐ [οἶσθα]* (О. С. 882) – “Зевс може і знає, а ти – ні [не знаєш]”. Відповідно акцент зміщується на заперечення *οὐ*, як свідчення того, що хору невідомо, чи здійснить він свій замисел, чи ні. Подібно, при запереченні у репліках хору (О. С. 539; О. С. 836) піддаються елімінації друга особа однини аориста *ἔρεζας* (від дієслова на позначення творчої діяльності *ἔρέζω* – “робити”) та перша особа однини майбутнього часу *εἴρξομαι* (від дієслова емоційного стану *εἴρωμαι* – “стримуватись”).

У словах Антігони: *ΑΝ πάτερ ταλαίπωρ' Οἰδίπους, πύργοι μὲν, οἱ πόλιν στέγουσιν, ὡς ἂν' ὀμμάτων [εἰκάσαι], πρόσω* (О. С. 15) – “батьку, нещасний Едіпе, вежі, які місто захищають, як [здається] з вигляду, є далеко – автор не вживає ПДП додаткового речення, виражений формою третьої особи однини теперішнього часу дієслова уяви *εἰκάσαι*, який є частиною еліптичного виразу (Каралаанаγιώτης, 1902: 11), який вжито у наступних рядках: *ὡς σάφ' εἰκάσαι* (О. С. 16) – “як очевидно здається”. Тут компенсаторно увиразнюється обставина у формі прийменниково-іменникового комплексу *ἂν' ὀμμάτων* (з вигляду), тобто автор конкретизує спосіб сприйняття інформації.

Дуже часто зустрічаються еліптовані та компенсаторні одиниці пов'язані між собою прислівним ПСЗ, основою якого виступає **керування**, при якому залежне слово набуває форми того відмінка, якого вимагає відповідно до своїх лексико-граматичних особливостей керівне слово (Вихованець, 1993). Так, у низці реплік-запитань Едіпа, адресованих хору, легко можна відновити із попереднього контексту форму другої особи множини від вже згаданого дієслова інтелектуальної діяльності *οἶδα*: *ΟΙ Λαῖον ἴστε τιν';* (О. С. 220) – “чи знаєте ви когось Лая?” *ΟΙ τό τε Λαβδακιδᾶν γένος [ἴστε];* (О. С. 221) – “чи рід Лабдаків [знаєте]?” *ΟΙ ἄθλιον Οἰδιπόδαν [ἴστε];* (О. С. 222) – “чи нещасного Едіпа [знаєте]?” Внаслідок еліпсису наголос переноситься присудка на прямі додатки, виражені словосполученнями *τό τε Λαβδακιδᾶν γένος* та *ἄθλιον Οἰδιπόδαν*, чим автор підкреслює особу Едіпа та його походження.

У інших словах Креонта на основі попереднього питання елімінується форма майбутнього часу *ἔξω* від дієслова з значенням володіння *ἔχω* – “мати”, на що вказують і коментатори тексту (Каралаанаγιώτης, 1902: 78; Schneidewin, 1870: 110): *ΟΙ τὴν παῖδ' ἔχεις μου;* (О. С. 821) – “ти маєш мою дочку?” *ΚΡ [ἔξω] τήνδε τ' οὐ μακροῦ χρόνου* (О. С. 822) – “незабаром я цю [матиму]”. Внаслідок редукції акцентується прямий додаток – вказівний займенник *τήνδε*, тобто мова йде про Антігону, яку має намір схопити Креонт.

Пропущену форму третьої особи однини аориста *ἀπέφυγε* від дієслова з значенням взаємин *ἀποφεύγω* – “уникати” з попередньої репліки хору відновлюємо у питанні Антігони: *ΧΟ καὶ πάρος ἀπέφυγε* (О. С. 1738) – “і раніше уникнув”. *ΑΝ [ἀπέφυγε] τί;* (О. С. 1739) – “чого [уникнув]?” Акцентуючи прямий додаток у формі питального займенника *τί*, автор передає бажання довідатись, чого саме позбувся Едіп.

У репліці Креонта не вживається перша особа однини теперішнього часу дієслова на позначення акту мовлення *λέγω*, яку бачимо в попередній фразі: *ΧΟ χαλᾶν λέγω σοι.* (О. С. 839) – “я кажу тобі відпустити”. *ΚΡ -- σοὶ δ' ἔγωγ' [λέγω] ὀδοπορεῖν* (О. С. 840) – “а я тобі [кажу] йти геть”. Автор компенсаторно увиразнює об'єктний інфінітив *ὀδοπορεῖν*, яким Креонт наказує хору відступити та не заважати забрати дочок Едіпа.

У відповіді Тесея з попереднього запитання Креонта реконструюємо ПДП *προστάσω* (від дієслова примусу *προστάτω* – “наказувати”) у першій особі однини теперішнього часу: *ΚΡ τί δῆτ' ἀμαυρῶ φωτὶ πρόστασσεῖς ποεῖν;* (О. С. 1018) – “що наказуєш робити безсилую?” *ΘΗ ὁδοὺ κατάρχειν [προστάσσω] τῆς ἐκεῖ* (О. С. 1019) – “[наказую] вирушати дорогою туди”. Внаслідок еліпсису акцент зміщується з присудка на позначення примусу на об'єктний інфінітив *κατάρχειν* (від дієслова переміщення *κατάρχω* – “йти вперед”). Таким чином афінський володар вимагає, щоб Креонт відвів його туди, де він заховав Антігону та Ісмену.

У питанні того ж Тесея: *ΘΗ τί δῆτα χρήσεις; ἢ δόμονος στείχειν ἐμούς [χρήσεις];* (О. С. 643) – “бо що ти хочеш? Чи увійти до мого дому [хочеш]?” – спостерігаємо неживання ПДП у формі другої особи однини теперішнього часу *χρήσεις* (від дієслова перебування у функційному стані *χρήζω* – “хотіти”) з метою уникнення повтору та логічне наголошення об'єктного інфінітива *στείχειν* на позначення руху всередину, який передає пропозицію афінського володаря прийняти Едіпа у себе вдома.

У словах хору автор не вживає безособову форму з значенням примусу *χρή* – “слід, треба, необхідно”, яку вжито у попередньому реченні: *ΟΙ εἶεν- τὸ δ' ἔνθεν ποὶ τελευτήσαι με χρή;* (О. С. 476) – “гарзд, як треба, щоб я закінчив решту?” *ΧΟ [χρή] χάος χεῖσθαι στάντα πρὸς πρότην ἔω.* (О. С. 477) – “[треба] здійснити узливання, ставши лицем на схід”. У даному прикладі також акцентується поширений прямий додаток – конструкція *Accusativus cum infinitivo* з логічним присудком – інфінітивом

χέασθαι на позначення релігійного обряду (від дієслова χέω – “лити, узливати”, що означає поміщення об’єкта кудись), тобто накреслюється наступний крок Едіпа під час принесення очищувальних жертв. При конструкції Accusativus cum infinitivo не вживається також ПДП у формі першої особи однини аориста εἶπον від вище згаданого дієслова мовлення λέγω у контр-репліці Антігони (О. С. 323).

З попереднього висловлювання хору: ΧΟ κρατῆρες εἰσιν, ἀνδρὸς εὐχειρος τέχνη, ὧν κρατ’ ἔρεψον καὶ λαβὰς ἀμφιστόμους (О. С. 472-473) – “є кратери, виріб умілого мужа, яких прикрась краї і ручки з обох сторін” – реконструюємо у наступних діалогічних репліках Едіпа та хору два ПДП. У першому випадку – це форма першої особи однини майбутнього часу ἐρέψω від дієслова поміщення ἐρέφω – “покривати, прикрашати”: ΟΙ [ἐρέψω] θαλλοῖσιν ἢ κρόκαισιν, ἢ ποίῳ τρόπῳ; (О. С. 474) – “чи мені прикрашати гілочками чи лозою, чи яким способом?”; а у другому – форма наказового способу від цього ж дієслова: ΧΟ οἶός γε νεαράς [ἐρέψω] νεοπόκῳ μαλλῶ (О. С. 475) – “[прикрась] недавно обстриженою шерстю молодої вівці”. Відповідно до цього встановлюємо кілька компенсаторних одиниць. Це непрямі додатки у формі dativus instrumenti, виражені в першому випадку групою однорідних членів речення: іменниками (θαλλοῖσιν, κρόκαισιν) та словосполученням ποίῳ τρόπῳ, в другому випадку – словосполученням νεοπόκῳ μαλλῶ на позначення засобів прикрашення кратерів. Таким чином автор наголошує, за допомогою чого слід виконати очищувальні узливання.

У діалозі між Едіпом та Ісменою автор пропускає форми аориста від дієслова переміщення ἔρχομαι – “приходити” з чергуванням першої та другої осіб однини (ἦλθον, ἦλθες): ΟΙ τέκνον, τί δ’ ἦλθες; (О. С. 332) – “дитино, чого ти прийшла?” ΙΣ [ἦλθον] σῆ, πάτερ, προμηθία (О. С. 333) – “я [прийшла] через повагу до тебе, батьку”. ΟΙ πότερα πόθοισι [ἦλθες]; (О. С. 334) – “чи не через сум [прийшла]?” ΙΣ [ἦλθον] καὶ λόγων γ’ ἀντάγγελος (О. С. 335) – “[прийшла] і особистим вісником слів”. Так, у першому і другому випадках логічно увиразнюються непрямі додатки у функції dativus causae – словосполучення σῆ προμηθία та іменник πόθοισι як роз’яснення причини приходу Ісмени до батька в Колон. У третьому випадку на основі ПрСЗ типу **координація** наголошується іменна частина присудка ἀντάγγελος, яка вказує на те, що Ісмена вирішила особисто повідомити батькові новини про суперечку між його синами. Цей тип ПрСЗ, згідно з Н. Кобченко (2016: 105-106), реалізується в межах складеного іменного присудка, вираженого імпліцитною зв’язкою та іменником, займенником, прикметником чи дієприкметником, що простежується в нашому прикладі.

У висловлюванні Едіпа фігурує вище згадане дієслово χέω у формі першої особи однини теперішнього часу: ΟΙ ἢ τοῖσδε κρωσσοῖς οἷς λέγεις χέω τάδε; (О. С. 478) – “чи налити мені це у ці дзбани, які ти кажеш?” У наступній репліці хору ця лексема двічі не вживається у другій особі однини: ΧΟ [χές] τρισσάς γε πηγάς τὸν τελευταῖον δ’ ὄλον [χές] (О. С. 479) – “[вилій] потрібні потоки, а останній (дзбан) цілим [вилій]”. Відповідно фіксуємо дві компенсаторні одиниці – прямий додаток, виражений атрибутивним словосполученням τρισσάς γε πηγάς, та іменну частину присудка ὄλον як вказівки на спосіб здійснення узливання. Припускається, що було три чаші, тому що число «три» часто використовувалося у священнодійствах. З двох чаш, наповнених водою, Едіп повинен тричі здійснити узливання, а з останньої – вилити все одразу. Цим підкреслюється важливість останньої чаші, яка, за припущенням Едіпа, відповідно, має бути наповнена чимось іншим (Καραπαναγιώτης, 1902: 44-45). В цьому прикладі виявляємо відразу два види синтаксичного зв’язку: ПСЗ керування та ПрСЗ координації.

Зустрічаються також випадки неживання ПДП при підметах, які увиразнюються на основі ПрСЗ координації, який взаємозумовлює форми підмета і присудка. Так, у репліці Креонта: ΚΡ πᾶς σε Καδμείων λεῶς καλεῖ δικαίως, ἐκ δὲ τῶν μάλιστα ἐγώ [καλέω]... (О. С. 741-742) – “весь народ кадмейців справедливо тебе кличе, а з них найбільше я [кличу]...” – на основі синтаксичного паралелізму домислюємо форму першої особи однини теперішнього часу дієслова звернення καλέω – кликати та встановлюємо компенсаторну лексему – підмет, виражений особовим займенником ἐγώ, чим автор підкреслює зацікавленість не лише фіванців, але і самого Креонта в поверненні Едіпа на батьківщину.

У відповіді Ісмени на запитання Едіпа відновлюємо форму третьої особи множини аориста ἦκουσαν від дієслова сприйняття ἀκούω – “слухати”: ΟΙ παίδων τις οὖν ἦκουσε τῶν ἐμῶν τάδε; (О. С. 416) – “отже, чув це хтось з моїх дітей?” ΙΣ [ἦκουσαν] ἄμφω γ’ ὁμοίως, κάξεπίστασθον καλῶς. (О. С. 417) – “[чули] обидва однаково, і дуже добре знали”. Внаслідок редукції ПДП логічно наголошується підмет ἄμφω, виражений числівником, що позначає двох названих чи відомих осіб однієї статі. За коментарем А. Базу (2000: 196), Ісмена повідомляє батькові жакливі новини, визнаючи, що обидва брати – і Етеокл, і Полінік – вчинили негідно і не виправдовує їх.

Із конкретної мовної ситуації у словах хору реконструюємо форму третьої особи однини ἦλθε: ΧΟ καὶ μὴν ἀναξ ὄδ’ ἡμῖν Αἰγέως γόνος Θησεὺς [ἦλθε] (О. С. 549-550) – “а ось володар Тесеї, дитя Егея [прийшов]”. Через зміщення акценту на підмет – прикладкове словосполучення ἀναξ Θησεὺς – автор конкретизує особу прибулого.

В одному випадку фіксуємо таку форму ПрСЗ, як **співположення** (Кобченко, 2016: 106), що виявляється в особливому присудковому статусі окремих непередикативних іменниково-прийменникових форм. Зокрема у репліці Едіпа, де із конкретної мовної ситуації встановлюємо еліптичний ПДП у формі третьої особи множини медіального аориста ἐγένοντο (від дієслова початку існування γίγνομαι – “народжуватися”), простежуємо увиразнення іменної частини присудка у формі займенника з прийменником: ΟΙ αὐταὶ δὲ δὴ ἐξ ἐμοῦ [ἐγένοντο] (О. С. 530) – “ці обидві від мене [народилися]”. Для підкреслення родинної спорідненості Едіпа та його дочок логічний наголос зміщується на прийменниково-займенникову конструкцію ἐξ ἐμοῦ.

Прислівний ПСЗ є характерним і для складнопідрядних речень, де залежним компонентом виступає окрема предикативна частина (Загнітко, Миронова, 2013: 17). Так, у відповіді Антігони на запитання хору: βέβηκεν; (О. С. 1677) – “він помер?” – елімінується форма третьої особи однини перфекта дієслова βέβηκε від дієслова переміщення βαῖνω – “піти”, метафорично вжитого зі значенням припинення існування «померти» та компенсаторно увиразнюється підрядне означальне речення для характеристики смерті Едіпа: ΑΝ [βέβηκε]--ὡς μάλιστα ἂν ἐν πόθῳ λάβοις (О. С. 1678) – “[помер], як ти найбільше міг досягнути в своєму бажанні”. Враховуючи, що прислівний підрядний зв’язок у складному реченні повторює схему прислівних поєднань, властивих простому реченню (Шульжук, 2004: 21), це підрядне речення слід було б вважати результатом компенсації на основі прислівного ПСЗ узгодження. Проте подібний тип підрядного речення М. Славятинська (2003: 551) розглядає і як обставинне підрядне, що відповідає також класифікації підрядних речень української мови (Шульжук,

2004: 259). Окрім цього, підрядна частина виникає тут з поширення контактного еліптичного дієслова *βέβηκε*, що дозволяє віднести цей приклад до прислівного придієслівного ПСЗ типу прилягання.

У словах Едіпа, який уточнює, що саме повинна довідатися Антігона: *ΟΙ ναί, τέκνον, [μάθε] εἴπερ ἐστί γ' ἐξοικήσιμος* (О. С. 27) – “так, дитино, [дізнайся], чи справді є заселеною” – акцентується непряме питання *εἴπερ ἐστί γ' ἐξοικήσιμος*. Непряме питання у старогрецькій мові вважається таким типом підрядних речень, як з'ясувальні (Славягинская, 2003: 147), які відповідають підрядним додатковим і залежать від дієслів мовлення, мислення, відчуттів (Звонська-Денисюк, 1997: 472), тому ми вважаємо підґрунтям для компенсації у цьому випадку прислівний придієслівний ПСЗ типу керування. Еліптовану форму наказового способу *μάθε* від дієслова пізнання *μανθάνω* – дізнаватись домислюємо із запитання Антігони: *ΑΝ ἄλλ' ὅστις ὁ τόπος ἦ μάθω μολοῦσά ποί;* (О. С. 26) – “але куди пішовши, мені дізнатися, що це за місцевість?”

Висновки. Проведене дослідження дозволяє констатувати, що еліipsis ПДП відбувається найчастіше у репліках Едіпа та хору, значно рідше – Антігони та Креонта. Серед еліптичних фінитних форм домінують форми першої та другої особи однини дійсного способу теперішнього часу та аориста. Автор у більшості випадків не вживає дієслівні лексеми на позначення дії, зокрема переміщення, інтелектуальної та мовленнєвої діяльності. Набагато менше прикладів пропуску дієслів стану, майже не елімінують дієслова відношення. Еліптичні присудки переважно реконструюються на основі вживання відповідних одиниць у попередньому контексті, в одиничних випадках – на основі синтаксичного паралелізму або з мовної ситуації. Уникненню суб'єктивності інтерпретації прикладів сприяли тлумачення німецьких та грецьких коментаторів.

Для ідентифікації компенсаторних елементів визначальними є підрядний прислівний та предикативний синтаксичні зв'язки між еліптичними одиницями та їхніми субститутами, однак домінуючу роль відіграє підрядний прислівний (79%). Найчастіше ці компоненти поєднуються за допомогою прислівного ПСЗ у формі керування та прилягання, але переважає керування (69%), при якому в результаті еліпсису акцент зміщується з ПДП на прямі та непрямі додатки, виражені здебільшого синтаксичними одиницями-конструкціями, рідше – мінімальними синтаксемами, тобто пропуск головного члена речення як елементарної синтаксеми веде до кількісно ширшої заміної інформації (від двокомпонентного словосполучення до підрядного речення). Якщо ж еліipsis відбувається на основі ПСЗ прилягання компенсаторними одиницями виступають, як правило, елементарні синтаксеми, проте у декількох випадках засвідчено компенсаторні синтаксичні одиниці-конструкції. Значно меншу роль відіграє ПрСЗ, особливо координація з подальшим у виразненні підметів та предикативів, серед яких превалюють елементарні синтаксеми.

Як бачимо, механізм компенсації еліптичного ПДП в тексті трагедії Софокла “Едіп в Колоні” – це сукупність доцільних кроків, спрямованих на визначення з мовної ситуації діалогічної комунікації, з контексту чи конструкції речення (з залученням авторитетних коментарів) еліптичної одиниці, її формально-граматичних та семантичних особливостей, синтаксичної валентності, яка через відповідний тип синтаксичного зв'язку (підрядного прислівного чи предикативного) зумовлює ідентифікацію потрібної компенсаторної одиниці. При цьому для різних видів та форм синтаксичного зв'язку простежуються притаманні їм тенденції компенсації синтаксичними одиницями різної структури. Через зміщення логічних акцентів з простого предикату на інші члени речення автор привертає увагу до зображення різних релігійних обрядів, конкретизує діючі особи та родинні зв'язки між ними, обґрунтовує причини їхніх дій, вчинків чи стану, з'ясовує їхнє пересування, способи сприйняття оточуючої дійсності, демонструє їхні емоції, тобто наголошує на важливішій інформації. Завдяки прозорості еліптичних одиниць та вичерпній компенсації лакун змістова структура трагедії не втрачає своєї повноти та інформаційної насиченості.

Література:

1. Байдак Л. І. Еліipsis як реалізація категорії “компресії” на синтаксичному рівні. 2007. URL: http://www.rusnauka.com/2_SND_2007/Philologia/19157.doc.htm
2. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис. К., Либідь, 1993. 368 с.
3. Вихованець І. Р. Типи синтаксичних одиниць. Мовні і концептуальні картини світу. Збірник наукових праць. № 6. К.: Прайм-М, 2002. Ст. 70–76.
4. Гедерим М.О., Глінка Н.В. Функціонування еліптичних конструкцій у англомовних науково-технічних текстах. «Молодий вчений» №11 (87). 2020. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-11-87-89>. Ст. 416–420.
5. Гнатишак М.Ю. Эллиipsis простого глагольного сказуемого и средства его компенсации в текстах трагедий Софокла «Антигона» и «Царь Эдип». Научный журнал «Новый университет» № 08-09 (41-42). Йошкар-Ола, 2014. Ст. 10 – 17.
6. Гнатишак М. Ю. Синтаксичні зв'язки як основа ідентифікації компенсаторних засобів еліптованих конструкцій (на матеріалі текстів трагедій Софокла). Наукові записки. Випуск 146. Серія: Філологічні науки. Кіровоград, 2016. Ст. 579 – 584.
7. Загнітко А., Миронова Г. Синтаксис української мови. Теоретико-прикладний аспект. Брно, 2013. С. 223.
8. Звонська-Денисюк Л.П. Давньогрецька мова. Київ, «Томіріс», 1997. С.592.
9. Кобченко Н. Формально-граматичний вияв категорії предикативності. Лінгвістичне портретування сучасного соціуму. Вінниця, 2016. Ст.98-112.
10. Лаухіна І.С., Паладьєва А.Ф. Синтаксичні конструкції з пропущеним присудком у сучасній французькій мові. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Том 31(70) №2. Ч.1. 2020. DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.2-1/29> ст.164-169.
11. Оробінська Р. Синтаксис еліптичного речення в персональному мовленні німецького кіно. Актуальні питання гуманітарних наук. Вип.37. Том 2. 2021. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/37-2-2>. Ст.139-144.
12. Підгірна Н.М. Місце еліпсису в парадигмі синтаксичної компресії. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія №18. Том 2. 2015. Ст. 94-96.
13. Славянская М. Н. Учебник древнегреческого языка. М. : Филоматис, 2003. С. 620.
14. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови. Київ. Видавничий центр «Академія», 2004. С. 406.
15. Schwyzer E. Griechische Grammatik. München, 1950. S. 707
16. Sophokles. Oedipous auf Kolonos / Erklärt von F. W. Schneidewin. Berlin: Weidmannsche Buchhaltung, 1870. S. 213
17. Софоклеус. Οιδίπους επί Κολώνω / Μετάφραση Κ.Χ. Μύρης, εισαγωγή, σχόλια Αθηνά Μπάζου. Αθήνα, 2000. Σ. 214.
18. Софоклеус. Трагедіи. Οιδίπους επί Κολώνω / Εσχολασμένοι και ημνηνευμένοι υπό Α. Ξ. Καραπαναγιώτου. Αθήνα, 1902. Σ. 192.

References:

1. Baydak L. I. Ellipsis yak realizatsiya katehoriyi "kompresiyi" na syntaksychnomu rivni. [Ellipsis as an implementation of the "compression" category at the syntactic level]. 2007 URL: http://www.rusnauka.com/2_SND_2007/Philologia/19157.doc.htm [in Ukrainian].
2. Gnatishak M. Yu. Ellipsis prostogo glagolnogo skazuemogo i sredstva yego kompensatsii v tekstakh tragedii Sofokla «Antigona» i «Tsar Edip». [Ellipsis of the simple verbal predicate and means of its compensation in the texts of Sophocles' tragedies "Antigone" and "Oedipus the King"]. Nauchnyi zhurnal «Novii universitet» № 08-09 (41-42). Yoshkar-Ola, 2014. St. 10 – 17.
3. Hederym M.O., Hlinka N.V. Funktsionuvannya eliptychnykh konstruktсий u anhlo-movnykh naukovykh tekhnichnykh tekstakh. [The functioning of elliptical constructions in English-language scientific and technical texts]. «Molodyy vchenyy» №11 (87). 2020. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-11-87-89>. st. 416-420. [in Ukrainian].
4. Hnatyshak M. Yu. Syntaksychni zv'yazky yak osnova identyfikatsiyi kompensatornykh zasobiv eliptovanykh konstruktсий (na materialy tekstiv trahediy Sofokla). [Syntactic relations as a basis for identification of compensatory means of the elliptic constructions (based on the texts of Sophocles' tragedies)]. Naukovi zapysky. Vypusk 146. Seriya: Filolohichni nauky. Kirovohrad, 2016. St. 579–584. [in Ukrainian].
5. Kobchenko N. Formal'no-hramatychnyy vyvay katehoriyi predykativnosti. [Formal and grammatical manifestation of the category of predicativeness]. Lihvistychno portretuvannya suchasnoho sotsiumu. Vinnytsya, 2016. St.98-112. [in Ukrainian].
6. Laukhina I.S., Palad'yeva A.F. Syntaksychni konstruktсийi z propushchenym prysudkom u suchasniy frantsuz'kiy movi. [Syntactic constructions with an omitted predicate in modern French.]. Vcheni zapysk TNU imeni V.I. Vernads'koho. Seriya: Filolohiya. Sotsial'ni komunikatsiyi. Tom 31(70) №2. Ch.1. 2020. DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.2-1/29> st.164-169. [in Ukrainian].
7. Orobins'ka R. Syntaksys eliptychnoho rechennya v personazhnomu movlenni nimets'koho kino. [Syntax of the elliptical sentence in character speech of German cinema]. Aktual'ni pytannya humanitarnykh nauk. Vyp.37. Tom 2. 2021. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/37-2-2>. st.139-144. [in Ukrainian].
8. Pidhirna N.M. Mistse elipsysu v paradyhmi syntaksychnoyi kompresiyi. [The place of ellipsis in the paradigm of syntactic compression]. Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Filolohiya №18. Tom 2. 2015. st. 94-96. [in Ukrainian].
9. Schwyzer E. Griechische Grammatik. München, 1950. S. 707. [in German].
10. Shul'zhuk K.F. Syntaksys ukrayins'koyi movy. [Syntax of the Ukrainian language]. Kyiv. Vydavnychyy tsentr «Akademiya», 2004. S. 406. [in Ukrainian].
11. Slavyatinskaya M. N. Uchebnik drevnegrecheskogo yazyka. [Textbook of the ancient Greek language]. M. : Filomatis, 2003. S. 620.
12. Sophokles. Oedipous auf Kolonos / Erklärt von F. W. Schneidewin. Berlin: Weidmannsche Buchhaltung, 1870. S. 213. [in German].
13. Vykhovalnets' I. R. Hramatyka ukrayins'koyi movy. Syntaksys. [Grammar of the Ukrainian language. Syntax]. K., Lybid', 1993. 368 s. [in Ukrainian].
14. Vykhovalnets' I. R. Typy syntaksychnykh odynyts'. [Types of syntactic units]. Movni i kontseptual'ni kartyny svitu. Zbirnyk naukovykh prats'. № 6. K.: Praym-M, 2002. st. 70–76. [in Ukrainian].
15. Zahnitko A., Myronova H. Syntaksys ukrayins'koyi movy. Teoretyko-prykladnyy aspekt. [Syntax of the Ukrainian language. Theoretical and applied aspect]. Brno, 2013. S. 223. [in Ukrainian].
16. Zvons'ka-Denysyuk L.P. Davn'ohrets'ka mova. [Ancient Greek language]. Kyiv, «Tomiris», 1997. S.592. [in Ukrainian].
17. Σοφοκλέους. Οιδίπους επί Κολώνω / Μετάφραση Κ.Χ. Μύρης, εισαγωγή, σχόλια Αθηνά Μπάζου. Αθήνα, 2000. Σ. 214. [in Greek].
18. Σοφοκλέους. Τραγωδία. Οιδίπους επί Κολώνω / Εσχολιασμένα και ηρμηνευμένα υπό Α. Ξ. Καραπαναγιώτου. Αθήνα, 1902. Σ. 192. [in Greek].